

Ausztrál festőnő magyar mesterekkel. Kaszab Judit

Mánfai Melinda

Két magyar művész a Föld túloldalán

1965 márciusában Judy Cassab festőnő végre rávette a vele egy városban élő, nyolcvanegy éves Orbán Dezsőt, hogy az üljön modellt neki. Nem volt egyszerű, Cassab pont tíz évet várt az igenre, minthogy Orbán szikárságából az következett: ő ugyan nem ül modellt senkinek.

Azonnal autóba pattant, hogy felvegye az idős mestert annak tengerparti garázs-műtermében. Orbán patikatiszta stúdiója, amelyben ez idő tájt épp geometrikus absztrakt kollázsokat ragasztgatott, rendimádatát tükrözte, s ez feltehetően szoros összefüggést mutatott még Magyarországon szerzett fizika- és orvostudományi diplomájával. Cassab naplójából tudjuk, hogy Orbán rendkívül jókedvűen viccelődött az első ülés teljes ideje alatt, tele volt mondanivalóval, még a portré, mint műforma is megvitatásra került kettejük között. „Ez abszolút lenyűgöző!” – véleményezte a képet első napjuk végén, majd kajánul hozzátette: „De azért legközelebb még elronthatod!” Az öntudatos Cassabnak több se kellett: igyekezett Orbánt lehetőleg „nagyon öregnek és rondának” ábrázolni.¹

1

Judy Cassab: *Judy Cassab Diaries*. Ausztrália, Random House, 1995, 170–171. o. Az említett kép feltehetően megegyezik a Magyar Nemzeti Galéria gyűjteményében található, 1969-es datálású Orbán-portréval. Cassab legalább három alkalommal festette még meg Orbán Dezsőt a 80-as években.

2

Cassab 1995, 42. o.

3

Denise Hickey: Desiderius Orban. Interjú.

In: *Denise Hickey Interviews*, 1971,

<https://nla.gov.au/nla.obj-193497629/listen>

4

Cassab 1995, 42. o.

Kettejük barátsága persze nem ezzel kezdődött. Ausztráliai életük sem. Az ekkor már idős Orbán még a háború kitörésekor, 1939-ben, a fiatal Kaszab Judit (Judy Cassab, 1920–2015) a világgéést éppen csak túlélve, 1951-ben szállt partra a hatalmas déli kontinensen egy új, szabadabb élet ígészetében. Orbán Dezső (1884–1986), a magyar századelő legendás Nyolcak festőcsoportjának autodidakta, kísérletező kedvű tagja ekkorra már megvetette lábát Sydney művészvilágában. Péntek esti szalonjain, európai mintára, művészek és műkritikusok cseréltek eszmét a helyi aktualitásokról.

Ausztrália mindkettejüktől kitartó alkalmazkodást követelt. Kaszab alig érkezett meg, máris alkotócsoporthoz tartozott, és kiállításokat kezdett látogatni. A kiállított anyag azonban lehangozta, ahogyan a képeket mustráló fésületlen sihederek sem tűntek éppen jó ízlésű, műértő közönségnek.² De még jobban elkésérítette, hogy a festőművészi pályát Ausztráliában ez idő tájt mindössze kedves hobbi-tevékenységnek tekintették, ennek megfelelően tehát gyűjtési kedvről sem lehetett beszélni. A háború utáni emigrációs hullám, különösen, ami a művészek kivándorlását illeti, csak igen kis mértékben érintette Ausztráliát, így nem is teremthetett azonnal olyan pezsgő, termékeny művészeti közeg, mint amilyen például az újréléző Párizsban vagy a következő évek művészeti centrumává váló New Yorkban volt megtapasztalható.

Orbán ismerte ezt a helyzetet. Már a hajón ellátták jó tanáccsal: jobb, ha valami „normális” munka után néz majd. Ő, aki 1906-ban Matisse-szal és Picassóval együtt vendégeskedett Gertrude Stein párizsi szalonjában,³ akinek Cézanne és a Matisse-iskola jelentette fiatalok orijóját, és aki a Nyolcak tagjaként kitörőhetetlenül beleírta magát a 20. század magyar művészettörténetébe, itt jó ideig házvezetőként dolgozott. Főzött és bevásárolni járt, mielőtt végre ismét a festésre gondolhatott. Mindenesetre 1952-ben, legelső találkozásuk alkalmával az alábbi vallomást tette Kaszabnak, amelyet a frissen érkezett felé talán biztatásnak is szánt: „Ausztrália vákuumban többlet fejlődtem, mint Párizs összes impulzusa alatt.”⁴

Jelen tanulmány csak dióhéjban térhet ki kettejük kapcsolatának izgalmas ausztráliai vonatkozásaira. Annyi azonban bizonyos, hogy a tanár-tanítvány viszony hamar barátsággá mélyült. Orbán péntek estéi rendkívül inspirálóan hatottak Kaszabra: itt találkozhatott a frissen alakuló ausztrál művészeti szcena fontos szereplőivel, és itt mutathatta meg magát először. Elbűvölő modora, finom eleganciája, Európából jött munkái hamar meghozták számára az első portrémegrendeléseket és kiállítási lehetőségeket. Később saját napot is választottak maguknak: az egyik csütörtökön Kaszab ment Orbánhoz, a következőn Orbán időzött önánál. „Tehetőséges vagy, de megragadtál valahol az impresszionizmusnál. El kell felejtened, hogy az asztalnak négy lába van, csak azt használd, ami esszenciális a képhez! Felejtésd el a tárgyat!” „Orbán sok új dolgot mond nekem. Például, hogy mi a különbség a harmonikus színek és a színharmónia között. Az első olyan, mint egy recept, amelyet bárki meg tud

Kaszab Judit: *Desert shapes, the boulder (Sivatagi formák, vándorkő)*, 1982, vegyes technika, 76,5 × 56,4 cm, Art Gallery of New South Wales
© Estate of Judy Cassab / HUNGART © 2021

Kaszab Judit: *Orbán Dezső portréja*, 1969, olaj, farost, 120 x 90 cm, Magyar Nemzeti Galéria, Budapest

© Szépművészeti Múzeum 2021 / HUNGART © 2021

tanulni. A másikat saját magamnak kell felfedeznem. [...] Azt mondja, mindez segíteni fog nekem megtalálni a saját stílusom.”⁵ Kaszabot sokáig elkísérte frusztráló alapproblémája: technikailag bármit megoldott a vásznon, de azok mindössze jól elvégzett feladatok, amolyan lecsapott labdák voltak számára. Portrémegrendelése teljesítése során túl sokáig záródott ki érzelmileg az alkotásból, ezért a végeredményben sem tudott feloldódni. Nem lehet nem kihallani későbbi nyilatkozataiból, hogy bár képei – és egész lényének varázsa – új hazájában hamar valódi sztárrá emelték s megadták számára, amire mindig is vágyott: reflektorfényt és gazdagságot – a portréfestés fájdalmas skatulyába is szorította. Képeinek, amelyeken hosszú élete során neves brit és ausztrál személyiségeket, valamint számos uralkodócsaládot is megörökített, szerinte sznob mellékíze lett. Ez pedig „Goyának nem ártott, de nekem, azt hiszem, ártott” – vallotta meg a Magyar Televízió számára készült interjúban 1994-ben, hetvennégy évesen.⁶

Amikor a 70-es években James Gleeson szürrealista festőművész az 1967-ben alakult Ausztrál Nemzeti Galéria munkatársaként interjúsorozatba kezdett olyan művészekkel, akikről az intézmény már vásárolt műtárgyat, kilencvennyolc interjúalanya között két magyar származású volt: Orbán Dezső és Judy Cassab, azaz Kaszab Judit.⁷

Ki volt tehát Kaszab Judit, akit 2015-ben bekövetkezett halálakor, mintegy hét évtizedes, sikeres festőkarrier után érzékenyen búcsúztatott az ausztrál sajtó? Aki az Ausztráliába érkezését követő négy éven belül radikálisan felülírta a női festőket érintő negatív sztereotípiákat?⁸ Akinek életében több mint száz egyéni kiállítása nyílt, és alkotásait ma több mint

hatvan közgyűjtemény őrzi világszerte? A kiváló portréfestői képességekkel rendelkező Kaszab felemelkedése egybeesett az ausztrál művészeti világ háború utáni újraindulásával, pályája derekán pedig az absztrakció diadalával. Utóbbi felé rögzös út vezetett, de végül, mint azt látni fogjuk, egy szempillantás alatt kapcsolódott bele egy ugyancsak kevésbé divatosnak vélt műfaj által, szabadban alkotó tájképfestőként. Hírneve végül túlszárnyalta Orbán Dezsőét is. Magyarországon azonban nem cseng ismerősen a neve, képei is csak igen kis számban találhatók meg a hazai közgyűjteményekben.⁹ A művészeti lexikonok szűkössé jellemzése – melyhez fontos adalék, hogy a neves Archibald-díjat¹⁰ kétszer nyerte el, emellett számos hazai és külföldi állami kitüntetésben részesült – nem árnyalhatja eléggé ezt a hihetetlenül hosszú és fordulatokkal teli életutat, amely nem csupán az ausztrál, hanem a magyar művészettörténet számára is izgalmas kuriózumokat rejt. Kaszab Judit két hazájából az egyik már többé-kevésbé elvégezte halás feladatát, az utóbbi ezzel eddig adós maradt.

Bécsi luxus és boldog beregszászi gyerekkor

Nem kis művészi öntudat kellett ahhoz, hogy egy huszonhat éves feleség és anya, de ami még fontosabb, súlyos lelki traumákat megélt háborús túlélő 1946 januárjában Budapesten az alábbi mondatot jegyezze le a naplójába: „*Senkinek nem merem mondani, de úgy érzem, egy nap mindenkinél jobb portrékat fogok festeni.*” A festőnő részletes életrajza a *Judy Cassab: Judy Cassab Diaries*¹¹ (innen től:

5

Cassab 1995, 46–47. o.

6

Interjú Vitray Tamás *Töltsön velem egy órát* műsorában az M1-en, 1994. október 20., <https://nava.hu/id/2070682/>

7

A James Gleeson Oral History Collection ma Ausztrália mindenki által elérhető szellemi öröksége, 2008 óta az UNESCO Világ Emlékezte programjának része. Gleeson interjúja Kaszab Judittal itt olvasható eredeti nyelven: <https://nga.gov.au/research/gleeson/pdf/cassab.pdf>

8

Brenda Niall: *Judy Cassab. A Portrait*. Crows Nest, Ausztrália, Allen and Unwin Pty. Ltd., 2005. 121. o.

9

A Magyar Nemzeti Galéria és a pécsi Janus Pannonius Múzeum őrzi tőle műveket. Csoportos kiállításon 1970-ben és 1984-ben szerepelt, egyetlen hazai egyéni kiállítása (egy háromállomásos európai vándorkiállítás egyik állomásaként) 2003-ban volt a budapesti Vasarely Múzeumban.

Napló – fordítások tőlem) címen 1995-ben Ausztráliában megjelent, mintegy ötven esztendő naplófeljegyzéseit tartalmazó vaskos könyvből bontakozik ki. Az 1944-től datálódó rendkívül gazdag és olvasmányos forrásanyag a magyar művészettörténet számára eddig ismeretlen adalékokat rejt a háború utolsó éveiről, majd az azt követő átmeneti időszakról is.¹² A Kaszabról megjelent kevés, angol nyelvű monografikus mű leginkább az önéletrajzi írásként is értelmezhető *Napló* soraira támaszkodik.

Kaszab Judit kilenc esztendő koráig szülővárosában, Bécsben élt. Első otthonát festmények és perzsaszőnyegek díszítették, apjának autókereskedése volt. A téli szünetekre Reichenauba jártak fel, a hegyek közé.¹³ A kislány társadalmi helyzetüknek megfelelő neveltetést kapott, ezért kiskorától zenét, művészetet és nyelvet tanult. Pályáján nem kis szerepet játszhatott később ez az alap: egyszerre adott neki tartást és önbecsülést a nehéz helyzetek elviseléséhez. Kiváló társas készségei később új hazájában igazi „society darling”-gá emelték, ahogy az egyik ausztrál lap írta találóan.¹⁴

Szülei válása után az anyai nagyszülőkhöz került, az ekkor épp Csehszlovákia keleti sarkában fekvő Beregszászra, ahol a magyar gimnázium növendékeként a Haba tanár házaspár figyelt fel először rendkívüli rajz tehetségére.¹⁵ Amikor 1970-ben Passuth Krisztina¹⁶ megrendezte a *XX. századi magyar származású művészek külföldön* című nagyszabású kiállítást a Szépművészeti Múzeumban,¹⁷ Kaszab, aki szintén szerepelt a tárlaton, így válaszolt a kiállítás hírére a Haba Eleonórától érkező beregszászi levélre: „Hogy emlékezem-e Rád? Milyen kérdés! Elevenebben emlékezem Rád, mint akármire, ami az utóbbi húsz évben történt velem. Kleopátrára, akinek a kígyó a mellébe mar: nálatok másoltam le. És az olajfesték szagára, amit nálatok szagoltam először.”¹⁸ Tizenkét évesen rajzolta meg első, érzékeny portréit, alanyait közvetlen környezetéből választva. Cél tudatos lány volt, aki már ekkor kinyilvánítottan művész akart lenni.

Első művészeti tanulmányait – ugyan nem igazi, beiratkozott diákként – 1939-ben végezte, amikor vőlegénye bátorítására egyetlen évre Beregszászról Prágába költözött, és ott bejárt a művészeti akadémiára. Meglehetősen lehangolták viszont a stúdiók, amelyek során főleg gipszmásolatokat kellett rajzolnia. Sokkal szívesebben járt el a helyi nemzeti galériába az ottani cseh, németalföldi és itáliai nagymesterektől tanulni. Ekkor ismerte meg a moderneket is: Pissarro, Seurat, Toulouse-Lautrec, Cézanne, Gauguin, Van Gogh, Munch, Chagall műveit, valamint Kokoschkát (öt különösen tisztelte).¹⁹ A háború kitörése azonban új utakra kényszerítette. Még Beregszászon férjhez ment, az ottani gettósitás viszont hamar Budapestre űzte a fiatal párt. A beregszászi gyökerektől végleg elszakadt: hiába sietett vissza 1945 márciusában, nagyszülei házának ablakait kitörve, a házat kifosztva találta. Soha többé nem tért vissza.

Kaszab Judit: *Nagymama arcképe*, 1932, vegyes technika, 51 × 41 cm, Kaszab-hagyaték HUNGART © 2021

Kaszab Judit 1937-ben, archivó foto Kaszab-hagyaték

10

Az Archibald-díjat, melynek elnyerése egyszerre jelent presztízst és komoly pénzüjzalmat, 1921-ben alapították Ausztráliában a portréműfaj számára, jeles személyiségek megőrkítésére. Mindenkor a konzervatív festői felfogást támogatta, de száz esztendő győztes festményei azért, ha finoman is, kirajzolják az egyes korszakok festészeti tendenciáit. Kaszab Judit 1960-ban és 1967-ben nyert Stanislaus Rapotec és Margo Lewers művészekről festett portréival, de többször nevezett a díjra, többek között a cikkben említett, Orbán Dezsőről készült képpel is 1965-ben.

11

Cassab 1995, Morris L. West bevezetője (oldalszám nélkül)

12

Kaszab tizenkét éves korában, 1932-ben kezdett szisztematikus naplóírásba, azonban az első füzet a turbulens évek egyik kényszerű költőzködése során elveszett. Élete végéig vezetett naplóit, levelezését ma a National Library of Australia őrzi. A *Diaries* megjelenése évében, 1995-ben irodalmi díjat nyert.

13

Niall 2005, 4. o.

14

Patricia Maunder: Judy Cassab: Holocaust survivor, society darling and acclaimed portrait artist, 1920–2015. In: *Sydney Morning Herald*, 2015. november 3., <https://www.smh.com.au/national/judy-cassab-holocaust-survivor-society-darling-and-acclaimed-portrait-artist-20151103-gkpd3s.html>

15

A beregszászi magyar gimnázium története 1864–1989. A Magyarágkutató Könyvtára IV. Budapest, Magyarágkutató Intézet, 1990. https://kisebbssegkutato.tk.mta.hu/uploads/files/olvasoszoba/magyarsagkutatokonyvtara/A_beregszaszi_magyar_gimnazium_tortenete.pdf

16

Kellemes emléke Passuth Krisztinával történt véletlen párizsi találkozása a Musée d'Art Moderne de la Ville-ben 1986-ban. Lásd: Cassab 1995, 403. o.

17

XX. századi magyar származású művészek külföldön. (1970. augusztus 29. – szeptember 20.) Kiállítási katalógus.

Budapest, Szépművészeti Múzeum, 1970.

18

Kárpátinfo archívum (dátum nélkül), <https://www.old.karpatinfo.net/dosszie/kaszab-judit-judy-cassab>

19

Elwyn Lynn: *Judy Cassab. Places, Faces and Fantasies.* Melbourne, Macmillan, 1984, 11. o.

20

Cassab 1995, 1. o.

21

Cassab 1995, 7. o.

22

Cassab 1995, 55. o.

23

Kaszabot baráti szálak fűzték Bernáth Aurél családijához, a Roboz famíliához.

24

Cassab 1995, 23. o.

25

Cassab 1995, 215. o.

26

Vitray Tamás 1994

27

Aranyemberek – Kaszab Judit Ausztráliában élő festőművész.

Rádióinterjú, Kossuth Rádió, 2006. április 26., <https://nava.hu/id/3371691/>

28

Vitray Tamás 1994

29

A tanulmány címe: Az absztrakt művészetek kora.

In: *Bernáth Aurél: Írások a művészetéről.* Budapest, Dante Könyvkiadó, Budapest, 1947, 104. o.

Herman Lipót és Bernáth Aurél, a „megmentő”

A *Napló* első lapján Budapesten járunk 1944 áprilisában, amikor a huszonnégy éves Kaszab álnéven bujkál: „A németek Magyarországon vannak. [...] Szerintünk közel a háború vége. A zsidóknak sárga Dávid-csillagot kell viselniük. [...] Kinn bimbózó gesztenyefák. A festőállványom a sarokban áll, elhagyatva. A művészeti iskola bezárt.”²⁰ A naplói írás napi rutinjának része. Sorai tömören, lényegre törően elevenítik meg belső világát és közvetlen környezetét. Meglepő talán, de a festés minden körülmények között szinte vegetatív igény számára. Budapest ostromának idejéről találjuk az alábbi bejegyzést: „Emberi és állati tetemek hevernek körülöttünk. Már három hete, hogy megkezdődött az ostrom. [...] Néhányan újra megtaláljuk majd egymást. Ha nem, olyan leszek, mint egy korhadt fa. Tudom, hogy nem leszek képes többé örömet vagy szomorúságot érezni. Furcsa módon mégis hiányzik a festés.”²¹ 1953-ban már Ausztráliában írja, hogy váratlanul rátörő pánikrohamain csak a festés képes enyhíteni.²² Budapesten 1941–1944 között, férje munkaszolgálatára idején Bernáth Aurélnál és Herman Lipótnál tanult. Amint a háború véget ért, már 1945 áprilisában felvette Bernáthtal a kapcsolatot:²³ „Meglátogattam a régi tanáromat a művészeti iskolából. Bernáth Aurélt. Tanácsot kértem tőle. Nem tudott adni. Ő maga most nem fest. Nincs hol dolgozni. Nincs mivel dolgozni. Nincs kedv. Nincs béke. Mi lesz a művészettel és a művészekkel?” Két évvel később viszont már az alábbi bejegyzést találjuk: „Bernáth Aurél előadására megyek egy művészklubba. Ő volt az első tanárom és ő volt a legnagyobb hatással rám.”²⁴ A *Napló*ban évekként később is rendre felbukkan a két mester neve. 1972. november 20-án – ekkor már több mint húsz éve élt Ausztráliában – Herman Lipót haláláról számol be: „Nyolcvannyolc éves volt. Ahogy én, Lipi is naplót vezetett ötven éven keresztül, csak ő még illusztrálta is. A betegsége alatt minden nap készített magáról egy önarcképet, és minden nap, a lapokat forgatva nyomon követhetjük fizikai leépülését egészen a végéig. Az utolsó lapra azt írta, hogy »Bevégeztetett«. Aláírta, datálta és meghalt. Lealaptam ma egy vásznat, de semmi kedvem festeni.”²⁵ Bernáth, aki már az első órára bekért Kaszabtól egy munkát, kezdetben egyáltalán nem volt elragadtatva: „Nehéz elmagyarázni, hogy mi a giccs, ha valaki nem érzi. Ha művész akar lenni, azonnal abbahagyja a portrékat, és elkezdünk komolyan dolgozni.”²⁶ A hatalmas alkotói elszántsággal rendelkező Kaszabot ugyan földbe döngölte a kritika, mégis hajlandó volt alávetni magát Bernáth pedagógiájának. Amikor az vakon csendéletet rajzoltatott vele a pad alatt, a lányt mélyen elgondolkodtatta a kusza végeredmény, tudatalattijának papírra kivetült ismeretlen útjai.²⁷ Bernáth az olajfestéket is elvette tőle, látva, milyen nagy rutinja van már benne. Az új kihívások azonban új utakat nyitottak meg előtte. „Bernáth megmentett” – nyilatkozta a már említett tévéinterjúban.²⁸ Az absztrakció ekkor még nagyon távol állt tőle, pedig Bernáth rendre szorgalmazta, hogy próbáljon meg kísérletezni vele. „Az absztrakt művészetek példa nélküli vállalkozás a szellem történetében” – írta Bernáth 1947-ben megjelent *Írások a művészetéről* című kötetében, amelyben egy – eredetileg 1940-es – tanulmányában az absztrakt művészetek eszmeiségéről, evolúciójáról, természetábrázoláshoz fűződő viszonyáról elmélkedik.²⁹ Kaszab csak egy évtizeddel később, a 60-as években lépett festői önkifejezésében új utakra, abban az évtizedben, amely – erős amerikai hatásra – végül Ausztráliában is meghozta az absztrakció diadalát.

„Czóbel engem fest.”

1946 májusában Bernáth tanácsára költözött ki Szentendrére, ahol végül négy egymást követő nyarat töltött el a művésztelepet hamar visszafoglaló mesterek keze alatt. A háború utáni állapotokról Bánovszky Miklós, az 1928-ban alakult Szentendrei Festők Társaságának egyik alapító tagja festett érzékletes képet visszaemlé-

Egy 1947-es, a szentendrei művésztelepről is beszámoló filmhíradó részletei.
Balra fent Diener-Dénes Rudolf, alatta Czöbel Béla, jobbra fent Kmetty János festés közben, valamint Czöbel Béla és modellje

kezéseiben: „A telepünk, a kert száználmas volt. Az épületek nagyon megrongálódtak. Falakat döntöttek ki, ajtókat hiányoztak és ablakok feküdtek kitörve, megrongálva. A kerítés kidőlt, hiányos volt. Fákat vágta ki. [...] Tanakodtunk, mitévők legyünk. [...] Barcsay aztán sok absztrakt festőt hívott ki a telepünkre. [...] Miháltzot, Gadányit, Varga Istvánt, Kornisst hívta hozzánk. Az épületeket lassan kijavítottuk. Azután a telepünkre jött Perlrott Csaba Vilmos, Gráber Margit, Diener-Dénes, Czimra, Göllner, Modok Mária és második férje Czöbel (Párizsból). Czöbel lett az elnök, a telepvezető Ilosvai Varga István.”³⁰ Ebben az igen gazdag festészeti örökséggel rendelkező, érett művészeti közegbe érkezett tehát Kaszab Judit féléves gyermekével a karján festeni tanulni. „Czöbel engem fest.³¹ Mekkora művész és milyen egyszerű ember! Semmi sem érdekli, csak a festménye és az étele. Kék matróz szemével a távolba réved és pöfékel a pipáján. Vakargatja a fejét és csendben bólogat.” Az első magyar fauve, az egykori Nyolcak csoport karizmatikus, sokoldalú és igen termékeny európai művészegynisége, új tanítványának művészeti horizontját francia irányba igyekezett tágítani: „Matisse-ről, Picassóról, Rouault-ról és Derainről ad nekem kölcsön könyveket. Beregszászon még csak nem is hallottam róluk.”³² Második szentendrei nyarán, közvetlenül az után, hogy Czöbel épp visszatért Párizsból és beszámolt a Matisse-nál és Braque-nál tett látogatásáról, ez áll a *Naplóban*: „Az idén könnyű levegőként lélegzem Czöbelt, a másik oldalról viszont piszkál az avantgárd.” A pályakezdő szentendrei évek és Czöbellel való közvetlen kapcsolatának értékes és ritka manifesztuma az a nemrég előkerült, Kaszab magabiztos technikai tudásáról árulkodó női arckép,³³ amelyen egyszerre fedezhető fel a fauve és expresszionista Czöbel festészeti öröksége, a rá jellemző kolorit és „sajátos és egyedülálló” sfumatója.³⁴

30

Hann Ferenc: *Egy festő naplója. Bánovszky Miklós visszaemlékezése a szentendrei festészet kezdeteiről 1926–1947.* Szentendre, Berta Kiadó, 1996, 62–64. o.

31

A kép Kaszab valószínűleg magával vitte Ausztráliába, később azonban nyoma veszett.

32

Cassab 1995, 21. o.

33

A kép a Nagyházi Aukciós ház és Galéria 2016. évi téli katalógusának 603-as tételként szerepelt.

34

R. Stanley Johnson: Czöbel Béla művészetének helye.

In: *Czöbel, egy francia magyar.* (2014. május 30. – augusztus 31.) Kiállítási katalógus. Szentendre, Ferenczy Múzeum, 2014, 10. o.

Kaszab Judit: *Női arckép*, 1948,
olaj, vászon, 40 × 31 cm, magántulajdon

© Nagyházi Galéria és Aukciósház /
HUNGART © 2021

A *Napló* lapjain változatos életképek sorjázna a Duna-parti művészkolónia hétköznapjairól. Az absztrakció problémája rendre előjön. „*Barcsay ma eljött hozzám, és nagyon értékes beszélgetésünk volt. Ő absztrakt festő. Eredendően természet alapján dolgozott. Amint meglebegtette az absztrakt lehetőségét előttem, úgy éreztem, minden érvét azonnal magamévá tudom tenni. [...] Tehetséges vagyok – mondja –, és majd megtalálom a saját utam. [...] Ezek a művészek itt, a maguk elméleteivel, mind úgy hatnak rám, mint a kovász.*”³⁵

Diener-Dénes Rudolf, az ekkor már ötvenes éveiben járó egykori Ferenczy-tanítvány, de leginkább érzékeny, autodidakta művész, aki Herman Lipóttal egyetemben a kecskeméti művésztelepen is alkotott, ekkor már sok éve járt Szentendrére. Néhány éve a Szentendrei Festők Társaságának tagjaként már saját műteremmel is rendelkezett. Diener csak igen sok küzdelem árán, többévnyi párizsi tartózkodás után, 1937-ben vált itthon elismert művésszé, amikor a Fränkel Szalonban gyűjtéményes kiállítása nyílt, amely a kritikusok körében is nagy sikert aratott.³⁶ Kaszabot úgy tűnik, leginkább festői fogásokra tanította: „*Diener-Dénes eljár hozzám órákat adni. Olyanokat mond, hogy [...] »Márts terpentinbe egy rongyot, és töröld le vele a képet, amennyit te szeretnél belőle. Másnap, amikor majd ugyanazt visszafestted, már érezni fogod, hogy az már megvan.*”³⁷ Diener-Dénessel és annak feleségével nem csupán a szentendrei nyarak alkalmával találkoztak, hanem a fővárosban töltött teleken is meleg barátságot ápoltak. Kaszab így jellemzi őt: „*Dionüszoszi alkat, és a képei életről harsognak. Herman Lipót szerint Dénes az egyetlen magyar festő, aki tudja, hogyan kell egy jó képet megkonstruálni. Létrán kell felmászni egy fára, ott található a műterme. Bozontos fehér haja van, fekete barette és múltat idéző bohém mosolya. [...] A művészek átjönnek este. Czóbelné spenótot szed a kertjében Jánosnak [Kaszab kisfia], Dienerék házi vaját hoznak nekünk, és szeretik Jánost szórakoztatni, amíg fürdik.*”³⁸ Diener hamar megtalálta saját lírikus, mélyen bensőséges festői nyelvét: „*Laza és hozzávetőleges, olykor inkább sejtet, semmint láttat, hogy a hangulat közvetlen festői kiáramlásának útjában ne legyen*” – írja róla az 1937-es kiállítás katalógusában Kállai Ernő.³⁹

Diener-Dénes párizsi jóbarátjával, Kmetty Jánossal is zajlik közös munka. Kmetty vásznain a 30-as évekig elődereng a Nyolcak világa. Motívumait sokszor zárja semleges fal elé: a konkrét tér hiányát Kaszab portréinál is sokszor látjuk. Ők ketten hasonlítanak egymásra, hiszen Kmetty is egy „*tudatos, rezdületlen logikájú festő, aki a határozottságot és a kíméletlenül számító észet helyezi mindennek elé.*”⁴⁰ Kmettyt közvetlenül a háború után nevezték ki a Képzőművészeti Főiskola tanárának. Fennmaradt művészetpedagógiai feljegyzéseiből kiderül,⁴¹ hogy egyszerre támogatta a művészegyéniség elismerését és az egyéni stílus kialakításának fontosságát, mindemellett magas fokú technikai tudást, kvalitást követelt, valamint nagy hangsúlyt fektetett a reális művészi önértékelés kialakítására. Kaszab 1946 októberében Budapesten vett tőle órákat délelőtt 10–12 között, és délután önállóan dolgozott még másfél órát: „*Ennyi az összes szabadidőm. A művészet olyan, mint a sport: folyamatosan edzésben kell lenni. Vázlatkészítés éjszaka, akkor is, ha az ember nincs egyedül. Beszélgetni róla, olvasni róla, és az állványt meg a festékeket állandóan a szobában tartani.*”⁴² Decemberben meglátogatta Kmetty, hogy ránézzen a Szentendre óta készült művekre. „*Van három csendélet, egy akt, néhány akvarell és sok-sok vázlat. Reszketve mutatom meg a portrékat is. Az elemzése ezúttal már nem a megrajzoláshoz vagy a színekhez kapcsolódik, hanem sokkal inkább filozófia.*”⁴³ 1947-ben a *Napló* arról is beszámol, hogy „*Kmetty rettenetesen depressziós. Élni sincs már kedve. Kubista, viszont elhivatott kommunista is, és a kettő ütközik. Egyáltalán nem fest.*”⁴⁴

1949 nyarán vett váratlan fordulatot magyarországi élete. Férje volt bátor dühösen visszautasítani az ÁVH „állásajánlatát”, melynek eredményeképpen azonnal

35

Cassab 1995, 24–25. o.

36

François Gachot: Diener-Dénes Rudolf. In: *Diener-Dénes*.

Budapest, Corvina, 2010, 14. o. (A szöveg korábban

A művészet kiskönyvtára sorozat 104. kötetében

is megjelent, Budapest, 1976.)

37

Cassab 1995, 26. o.

38

Cassab 1995, 25. o.

39

Gachot Kállai írásából idéz. Lásd: Gachot 2010, 14. o.

(Eredetileg: Kállai Ernő: Diener-Dénes új képei.

In: *Diener Dénes Rudolf gyűjtéményes kiállítása*.

Kiállítási katalógus. Budapest, Fränkel Galéria, 1937.)

40

Kmetty János: *Festő voltam és vagyok*.

Budapest, Corvina, 1976, 24–25. o.

41

Ráth Zsolt: Kmetty János művészetpedagógiai feljegyzései

(Az Új Akadémia I. Főiskolai oktatás naplója I.)

In: *Ars Hungarica*, 1984/2., 271. o.

42

Cassab 1995, 21. o.

43

Cassab 1995, 22. o.

44

Cassab 1995, 25. o.

elvesztette munkahelyét, egy ezt követő hajnali felcsengetés pedig egyértelmű riadót fújt a családnak. Csehszlovák útlevelük meghozta a szerencséjüket, magyarul ekkor már sehová sem jutottak volna. Bécs felé hagyták el az országot, hogy a következő két évben csak sodródjanak Európa-szerte, igyekezve információt szerezni a befogadó országokról. Londoni kitérőjük nem volt a terv része, viszont egy korábbi hálás megrendelő pár hétre a brit fővárosba csábította Kaszabot előjegyezve számára egy sor portrémegrendelést, még hozzá a legelegánsabb londoni körökbe. A portréfestészet iránt lankadatlanul rajongó ladyk és lordok azonnal a kegyeikbe fogadták; ez a néhány hét alapozta meg Kaszab életre szóló népszerűségét a szigetországban. A múzeumokat és galériákat minden szabad percében megszállottan látogatta, így óriási inspirációs erővel bírhatott az éppen ekkor, 1951 nyarán zajló, sok millió látogatót vonzó *Festival of Britain* eseménysorozat, amelyet a britek az 1851-es londoni világiállítás centenáriuma rendeztek, és amelyen minden művészeti ágból képviseltették magukat legjelesebb kortárs alkotóik, így – itt csak néhányat kiemelve – Henry Moore, William Scott, Victor Pasmore, John Piper és Jacob Epstein is.

A két világháború között, de még inkább a 2. világháború után szárnyait bontogató ausztrál modernizmus is innen, Angliából indult. Csak éppen a háttérben húzódó társadalmi, kulturális és politikai folyamatok, mondhatnánk a lelki háttér mutatott eltéréseket.⁴⁵

Ausztrália: beteljesedés és a megújulás nehézségei

Kaszab 1954-ben már közismert személyiség volt új hazájában. Folyamatosan foglalkoztak vele a lapok, melynek oka egyszerre volt vonzó megjelenése és „elbűvölő”, európai alapokon nyugvó, franciás művészete. Ami a kritikákban idővel nagyon elkezdte zavarni, az épp ez a „charming” jelző lett: míg a progresszívebb festészet művelő alkotókat akkoriban Melbourne városa adta – például Sidney Nolant (1917–1992) –, a 40-es évek végén a progresszivitásnak inkább ellenállni látszó sydney-i festőkre ráakasztották a Charm School címkét. Pár év múlva, az 1958-as Velencei Biennálén is két melbourne-i festő által mutatkozott be Európának az ausztrál festészet: Arthur Boyd (1920–1999) és John Perceval (1923–2000) művészetén keresztül.⁴⁶ Mindketten annak a művészcsoporthoz tartoztak, amelyet a 40-es évekre már az ausztrál művészet megújítóiként tartottak számon. A friss inspirációkra vágyó Kaszabot az 1953-ban Ausztráliába érkező nagy francia kiállítás (*French Painting Today [Francia festészet ma]*) rázta fel. Ez átfogóan mutatta be Matisse, Picasso, Rouault, Derain, Gris, Chagall stb. művein keresztül a 20. század minden addigi jelentős irányzatát a fauve-októl a kubizmuson, expresszionizmuson és szürrealizmuson át az absztrakcióig. 1956-ban egy óceánjárón ausztrál vándorkiállítás indult Hawaii és Kalifornia felé csupa absztrakt képpel a fedélzetén, művészbarátai festményeivel, mert egy alkotócsoport tagjaként addigra ő is közvetlenül tapasztalta a számára „túl geometrikus és hideg” absztrakt térhódítását.⁴⁷ Amikor a sydney-i művészeti galéria (Art Gallery of New South Wales) egy évvel később megnyitotta könyvtárát, az ott elérhető amerikai és európai művészeti újságok mind egy dolgot harsogtak: a világban átvette az uralmat az absztrakt expresszionizmus. Kaszab talán emiatt is döntött úgy, hogy első komoly pénzdíjából 1957-ben világszerte útra indul, hogy tágítsa művészeti horizontját. Napokig járta a New York-i múzeumokat, a Metropolitan és persze a MoMA-t. Nyilvánvalóvá vált számára, hogy az ausztrál expresszionista világot is De Kooning és Pollock uralja.

Amszterdam, Róma, Firenze, Bécs, Párizs és London után visszatérését Sydney-be immár hazaérkezésként élte meg.

45

Mark Holsworth: Henry Moore and Australian Sculpture.

In: *Black Mark*, 2016. április 10.,<https://melbourneartcritic.wordpress.com/2016/04/10/henry-moore-australian-sculpture/>

46

Cassab 1995, 87. o.

47

Cassab 1995, 71–72. o.

Ausztrália közepén, ahol értelmet nyert az emigráció

Már tíz éve élt Ausztráliában, portréfestőként a hivatalos berkek sikeres művésze volt, amikor Paul Haefliger (1914–1982) festő, de leginkább Sydney rettegett műkritikusa – akit még 1952-ben ismert meg Orbán egyik péntekjén – támogató baráti levélben világított rá stílusa statikusságára: képei ugyan kiválóan megoldott feladatok, de saját, autonóm művészi mondanivalója egyszerűen nem képes előjönni bennük. E belső hangnak pedig valahol mélyen a múltjában, a zsidó, közép-európai örökségében kell szunnyadnia, a háborúban, amelynek tanúja volt. Az átélt stressz nagyszerű táptalaj az alkotáshoz.⁴⁸ Kaszab, bár imádta a portréfestést, időről időre mégis kissé

Kaszab Judit: *Detail of Ormiston*
(*Ormistoni részlet*), 1959,
olaj, karton, 69 × 69 cm,
Art Gallery of New South Wales
© AGNSW / HUNGART © 2021

fásulttá vált: modelljei évek óta adták egymásnak a kilincset, mindeközben ünnepelt közszereplő volt, de anya és feleség is. Haeflinger szava sokat nyomott a latban a 40-es, 50-es évek ausztrál művészeti életében. A Frankfurtban született svájci a párizsi Grand Chaumière és Colarossi iskolákban tanult, de megfordult a londoni Royal Academyn, Japánban pedig a fametszésben és nyomatkészítésben mélyült el. 1929-ben érkezett Ausztráliába, ahol 1945-től – ahogy hamarosan Kaszab is – a Sydney-i Művészcsoporthoz tagjaként tevékenykedett tovább.⁴⁹ Haeflinger alapvetően inkább a szövetségese volt, noha az évek során rendre megvívta csatáikat művészeti stílusváltásokról, a miértekről és hogyanokról. Haeflinger és számos művészbarát szerint is a stílusváltás pusztán döntés kérdése, egy lépés a kísérletezés irányába, Kaszabot azonban belső alkati adottságai sokáig nem engedték elszakadni a figuralitástól, a háromdimenziós képtértől, nem engedték megérteni az amerikai akciófestészet gesztusainak mögöttesét. Az 50-es évek végén azonban felfigyelt az absztrakció lírai, természeti motívumokból merítő változatára.

1959-ben pedig, egy régen várt kirándulás alkalmával eljutott Ausztrália belsejébe, s az Alice Springs környéki misztikus, sziklás-sivatagos táj mindent elsöprő erővel hatott rá. Úgy érezte, egész életében ide tartott, egyszerre értelmet nyert számára az emigráció.⁵⁰ Egy pillanat alatt ejtette rabul a nyers, vörös talaj, a meleg fényekben fürdő sziklák rejtélyes ősisége, a hajnalok vagy az éjjeli csillagfény keltette káprázat.⁵¹ Megihlették a tektonikus működés nyomán létrejött repetitív formák, az évmilliók alatt gömbölyűre kopott homokkő alakzatok, az érhálózszerű sziklarepedések, a barlangok, apró tavak, az őslakosok sziklarajzai, az elesett katonákra hasonlító száraz, öreg fák. Életében először nem gondolkodott el a hogyanon, csak engedte, hogy a látvány végre „kiragadjon a kezéből az ecsetet.” Végre kibontakozhatott a festő valódi, talán galeristái számára is meglepő másik arca. *Sivatagi formák* című sorozatában akrilt és akvarellt használt, mégis meleg színfoltok izzanak a papírlapokon. Minden napszakban vehemensen dolgozott a szabad ég alatt, valószínűleg a szürkésfehér biomorf formákból sokszor szélfúttá, porladó emberi csontokat látunk kirajzolódni. Az absztrakció határán billegő, expresszív erejű kompozíciókon azt látni: végre megérkezett. Talán, ahogy Haeflinger is sugallta, valóban a háborús emlékek kicsapódásaként értelmezhető a vonzódás az emberi csontokhoz hasonló formákhoz. *Termeszvárak – Közép-Ausztrália* című, biblikus hangulatú képén saját figurája is megjelenik. Az esti égbolt felé meredező, pengeként csúcsosodó természetvárak tövében meztelen nőalak gubbaszt. Szinte hallani az őt körülölelő csendet. Az ölelkező emberpárokként ható természeti képződmények között megjelenő figura egyszerre sugall magányt és megterét. A háborúban megsebzett, családját elvesztett, földönfutóvá lett nő, aki az érintetlen természet nyers ölelésében talán ősei lelkével találkozik. Mintha egy zsidó temető sírlapjai sokasodnának ölelő karéjban az egyetlen életben maradt körül.

Kaszab Judit sűrű belső világú absztrakt és félabsztrakt tájképeiben végre feltárul érzékeny személyisége, valóban megismerjük a vonal és szín igazi mesterét, aki egészen kilencvenhárom éves koráig energikusan alkotott, nemcsak hatalmas festészeti örökséget, de tanulságos és ritka női alkotói pályáivet is hagyva maga után. Magyar mesterei mind kiváló útravalóval szolgálták a nagytehetségű, elszánt festőnövendéknek, aki képes volt beváltani magának tett fiatalkori ígéretét, sőt annál többet is: nemcsak új hazájának leghíresebb, legmegbecsültebb portréfestője lett, de tovább is lépett ezen, mélyebb igazságok felé.

Kaszab Judit idős korában

48

Cassab 1995, 132–134. o.

49

Paul Haeflinger életrajza,

<https://archive.is/20140303204801/http://www.evabreuerartdealer.com.au/artists/paul-haeflinger/biography>

50

Cassab 1995, 102. o.

51

Kaszab előtt az ausztrál vadont eltérő modorban vitte

vászonra többek között Hans Heysen (1877–1968),

a bennszülött Albert Namatjira (1902–1959), továbbá

Sidney Nolan (1917–1992) és Russell Drysdale (1912–1981).

A kritikusok közülük rendszerint Nolannal és Drysdale-lel szerették összevetni tájbrázoló művészetét.